

SOKRATES'İN SAVUNMASI

Atinalılar!

Beni suçlayanların üzerinizdeki tesirini bilemiyorum; fakat sözleri o kadar kandırıcı idi ki ben kendi hesabıma onları dinlerken az daha kim olduğumu unutuyordum. Böyle olmakla beraber, inanın ki doğru tek söz bile söylememişlerdir. Ancak, uydurdukları birçok yalanlar arasında, beni usta bir hatip diye göstererek sözlerimin belagatine* (Konuyu bütün yönleriyle kavrayarak hiçbir yanlış ve eksik anlayışa yer bırakmayan, yorum gerektirmeyen, yapmacıktan uzak, düzgün anlatma sanatı.) kanmamak için sizi uyanık bulunmaya davet etmelerine çok şaştım. Ağzımı açar açmaz hiç de güzel söyleyen bir adam olmadığım meydana çıkacak, yalancılıkları elbette anlaşılacak olduğu halde, bunu söylemek için insan doğrusu çok utanmaz olmalı. Eğer onlar her doğru söyleyen adama hatip diyorlarsa, diyeceğim yok. Bunu demek istiyorlarsa ben hatip olduğumu kabul ederim; ama onların anladığından bambaşka manada. Herhalde, demin de dediğim gibi, söylediklerinde doğru bir taraf hemen hemen yoktur; ben ise size bütün hakikati söyleyeceğim. Fakat Atinalılar, ben onlar gibi baştanbaşa parlak ve gösterişli sözlerle bezenmiş hazır bir nutuk söyleyecek değilim; Tanrı korusun. Hayır, şu anda iyi kötü dilim döndüğü kadar söyleyeceğim; çünkü bütün diyeceklerimin doğru olduğuna inanıyorum. İcinizde kimse benim doğrudan başka bir şey söyleyeceğimi sanmasın. Toy delikanlılarımız gibi huzurunuzda birtakım süslü cümlelerle konuşmak, benim yaşımda-

ki bir adama yakışmaz. Sizden yalnız şunu dileyeceğim: kendimi savunurken öteden beri alışık olduğum gibi konuştuğumu, agora, sarraf tezgâhlarında, o gibi yerlerde nasıl konuşursam burada da öyle konuştuğumu görürseniz şaşırmayınız, o yüzden de sözümü kesmeyiniz. Çünkü ben yetmişimi aşmışım halde ilk defa olarak yargıç huzurunda bulunuyorum; bu yerin diline bütün bütüne yabancıyım. Bunun için, bir yabancıya ana dili ile kendi yurdu adetlerine göre konuşmasını nasıl tabii karşılırsanız beni de tıpkı bir yabancı sayarak alışık olduğum gibi konuşmama müsaade ediniz. Bu dileğimi yersiz bulmayacağınızı umarım. Söyleyiş iyi veya kötü olmuş, bundan ne çıkar? Siz yalnız benim doğru söyleyip söylemediğime bakınız, asıl buna önem veriniz. Zaten yargıcın asıl meziyeti (üstünlüğü) buradadır; nasıl ki hatibinki de doğruyu söylemektir.

Atinalılar! Önce bana yönelmiş olan daha eski suçlamalara ve beni çok daha eskiden beri suçlayanlara cevap vermek isterim, bundan sonra daha yenilerine cevap vereceğim.

Çünkü Atinalılar, yıllardan beri haksız yere beni size karşı suçlayıp duran birçok kimseler olmuştur; Anytos ile arkadaşları benim için daha az tehlikeli olmamakla beraber, ben bunlardan daha çok korkarım. Evet, yargıçlarım, bunlar daha tehlikelidirler; çünkü bunlar birçoğunuzun ta çocukluğunuzdan beri yalanlarla kandırarak güya göklerde olup bitenlerle uğraşan, yerin altında neler geçtiğini araştıran, yanlış doğru

gibi göstermeyi beceren, Sokrates adlı bir bilgin olduğuna sizi inandırmışlardır. Beni suçlayanlar içinde en çok korktuklarım, işte bu masalı yayanlardır; çünkü bunları dinleyenler, bu gibi meselelerle uğraşanlar tanrılara inanmaz sanıyorlar. İnanınız, bu adamlar çoktur; eskiden beri beni bununla suçluyorlar. Üstelik bunları, çocukluğunuzda olsun, gençliğinizde olsun, daha çok tesir altında kalabileceğiniz çağlarda iken, kulaklarınıza doldurmuşlardı. Hem bu suçlamalar, karşılarında kendilerine cevap verecek kimse olmadan, benim arkamdan oluyordu. Bir komedi yazarını bir yana bırakırsak, ötekilerin adını ne biliyorum, ne de size söyleyecek durumdayım, işin en korkunç tarafı işte bu. Kıskançlıkları, kötülükleri yüzünden, bazen ilkin kendilerini bile inandırmaya kadar vararak, sizi bütün bu suçlamalara inandıran bu adamlar, uğraşılması en güç olanlardır, çünkü bunları ne buraya getirmek ne de söylediklerini çürütmek mümkündür. Bu yüzden kendimi savunurken sadece gölgelerle çarpışmak, karşımda cevap verecek biri olmadan iddialarının yanlışlığını göstermek zorunda kalıyorum. O halde, demin de dediğim gibi, düşmanlarımın iki çeşit olduğunu görüyorsunuz: bir beni şimdi suçlayanlar, bir de eskiden suçlamış olanlar. Umarım ki, ilkin ikincilere cevap vermemi siz de yerinde bulursunuz; çünkü bunları hem ötekilerden daha önce, hem de daha sık duymuşsunuzdur.

O halde, Atinalılar, artık savunmama başlayabilirim. Yıllardan beri kafanızda kökleşmiş olan bir suçlamayı kısa bir zamanda söküp atmaya çalışmalıyım. Eğer hakkımda ve hakkınızda hayırlı ise, bunu başarmayı ve kendimi temize çıkarmayı temenni ederim. Ama bunun kolay bir iş

olmadığını da iyice biliyorum. Her ne ise, bunu Tanrının buyruğuna bırakalım; bana düşen vazife, kanunun emrine göre kendimi savunmaktır.

Baştan başlayarak, benim kötülenmeme yol açan ve Meletos'u bu davayı aleyhime açmaya cesaretlendiren suçlamanın ne olduğunu araştıralım. Bir defa, bana iftira edenler bakalım ne diyorlar. Beni dava ettiklerini farz ederek bunların suçlamalarını şöyle kısaca bir toplayacağım: “Sokrates kötü bir insandır: yeraltında, gökyüzünde olup bitenlere karışıyor, eğriyi doğru diye gösteriyor, bunları başkalarına da öğretiyor.” Suçlamanın aşağı yukarı özü bu. Aristophanes'in komedyasında gördüğümüz gibi: sahnede Sokrates adlı bir adam dolaştırılıyor, havada gezdiğinden, benim hiç ama hiç anlamadığım şeylerden dem vurarak bir sürü saçma sapan sözler söylüyor. Bunu, böyle bir bilgisi olanlar varsa onları küçültmek için söylemiyorum. Meletos'un bana açtığı bu davadan kurtulamayayım ki, Atinalılar, gerçekte benim bunlar üzerinde en küçük bir fikrim bile yoktur. Burada bulunanların çoğu bunun doğruluğuna şahittir, onlara hitap ediyorum: beni dinleyenler, içinizde bu meseleler hakkında şimdiye kadar tek söz söylediğimi bilen varsa buradakilere söylesin. Cevaplarınızı istiyorsunuz. Suçlamanın bu kısmına verdikleri bu cevap karşısında, geri kalanının doğruluğu hakkında da bir hüküm verebilirsiniz. Bunun gibi, benim para ile ders vermekte olduğuma dair dolaşan sözün de hiç bir temeli yoktur, bu da ötekiler kadar asılsızdır.

Doğrusu, bir kimsenin insanlara gerçekten bir şey öğretmesi mümkün olsaydı, buna karşılık para alması bence o kimse için bir şeref olurdu. Leontinoi'li Gorgias gibi,

Keos'lu Prodikos gibi, Elis'li Hippias gibi şehir şehir gezerek ders veren gençlerin kendi hemşehrilerinden parasız ders almaları pekâlâ mümkün iken, onları bu hemşerilerinden ayırarak kendilerine çekecek kadar kandıran, dersleri için para almakla kalmayıp üstelik bu parayı lütfen kabul ettiklerinden dolayı bir de teşekkür ettiren kimseler var! Şimdi Atina'da Paros'lu bir bilgin varmış. Bu adamı öğrenişim şöyle olmuştu: bir gün, bilginlerin (s sofist) uğruna dünya kadar para harcayan Hipponikos oğlu Kallias'a rastlamıştım: bu zatın iki oğlu olduğunu biliyordum, onun için kendisine sordum: “Kallias, dedim, iki oğlun olacağına iki tavuğun veya buzağın olsaydı, bunları, eline verecek birini bulmakta zorluk çekmezdik; onları kendi tabiatlarının (huy) mümkün kıldığı ölçüde yetiştirecek ve olgunlaştıracak bir seyis veya bir çiftçi tutardık; fakat mademki birer insandırlar, onları kimin eline vereceğini biliyor musun? Onları bir insan ve bir yurttaş olarak yetiştirecek biri var mıdır? Herhalde, senin oğulların olduğuna göre bu meseleyi düşünmüşsündür? Ne dersin, böyle bir kimse var mı?” Kallias bana, “evet vardır” dedi. “Öyleyse kim? nereli? Derslerini kaç para veriyor?” diye sorunca, “Paros'lu Evenos, dersine beş mina* (Eski Helen parası.) alıyor” cevabını verdi. O zaman kendi kendime düşündüm ve dedim ki: Evenos gerçekten böyle bir bilgin ise, bu bilgisini bu kadar ucuza öğretiyorsa, doğrusu bahtiyarmış. Bende de böyle bir bilgi olsaydı, gerçekten ben de gurur ve sevinç duyardım; fakat Atinalılar, doğrusu benim böyle bir bilgin yoktur.

Belki içinizden biri bütün bunlara karşı diyecek ki: “Sokrates, bunların hepsi güzel ama uğradığın bu suçlamalar nereden çıkı-

yor? Herhalde alışılanın dışında bir şey yapmış olacaksın ki aleyhine bu gibi suçlamalar var. Sen de herkes gibi olaydın bütün bu dedi kodular çıkmazdı; o halde, hakkında acele bir hüküm vermemizi istemiyorsan bite bunların sebebini anlat.”

Bu itirazın haklı ve yerinde olduğunu kabul ederim; onun için ben de size bu kötü şöhretimin nereden çıktığını anlatacağım. Lütfen dikkatle dinleyiniz. Bazılarınız belki şaka ediyorum sanacak; ama inanın ki tamamıyla doğru söylüyorum.

Atinalılar, bu şöhret bende bulunan bir nevi bilgiden, sadece ondan çıkmıştır. Bunun ne biçim bir bilgi olduğunu sorarsanız derim ki “bu, herkesin elde edebileceği bir bilgidir” ben de ancak bu manada bilgim olduğunu sanıyorum. Hâlbuki sözünü ettiğim kimselerin bende olmadığı için size anlatamayacağım insanüstü bilgileri var. Benim böyle bir bilgim olduğunu söyleyen yalan söyler, bana iftira eder.

Atinalılar, size belki mübalağa (abartı) ediyorum gibi gelecek, fakat sözümü kesmemenizi dilerim. Çünkü size şimdi söyleyeceğim sözler benim sözlerim değildir. Size güvenilir bir şahit göstereceğim. Benim bir bilgim varsa, bunun nasıl bir bilgi olduğunu Delphoi tanrısından dinleyin Khairephon'u tanırırsınız; çok eski bir arkadaşım, sizin de dostunuzdu, geçen sürgünde o da sizinle birlikteydi, dönerken de birlikte gelmişsiniz. Khairephon'un huyunu bilirsiniz, kafasına koyduğu şeyi muhakkak yapardı. Bir gün Delphoi'ye gitmiş -lütfen sözümü kesmeyiniz- benden daha bilgin bir kimse olup olmadığını tanrıya çekinmeden sormuş; Python'lu tanrı-sözcüsü de benden daha bilgin bir adam olmadığını söylemiş.

Khairaphon bugün sağ değil, ama kardeşi burada mahkemededir, söylediklerimin doğruluğunu tasdik edebilir. Bunu size sırf bu kötü şöhretimin nereden çıktığını göstermek için söylüyorum. Tanrının bu cevabını öğrenince düşündüm: Tanrı bu sözünü ne demek istemiş? Bu muamma nedir? Çünkü az olsun, çok olsun, bende böyle bir bilgi olmadığını biliyorum. Böyle olduğu halde insanların en bilgini olduğumu söylemekle ne demek istiyordu? Tanrı yalan söylemez, yalan onun özü ile uzlaşır bir şey değil. Ne demek istediğini uzun zaman düşündüm; en sonunda için aslını bir deneyim dedim. Bilgisi belli birini bulup Tanrıya gider, sözünü çürütmek için derim ki: İşte benden daha bilgili bir adam; oysaki sen benim için en bilgili demişsin. Bunun üzerine bilgisi ile ün almış birine gittim, kendisine iyice baktım. Adı lazım değil, denemek için seçtiğim bu adam devlet işleriyle uğraşır. Vardığım sonuç şu oldu: bu adam çok kimselere, hele kendisine bilgin gözüküyor ama gerçekten hiçbir bilgisi yok. Bunun üzerine kendisini bilgin sandığını, hakikatte ise olmadığını anlatmaya çalıştım. Bunun sonucu, onun da, üstelik orada bulunup beni dinleyen birçok kimselerin de düşmanlığını kazanmak oldu. Yanından ayrılırken kendi kendime dedim ki: doğrusu belki ikimizin de iyi, güzel bir şey bildiğimiz yok; ama gene ben ondan bilgini; çünkü o hiçbir şey bilmediği halde bildiğini sanıyor; ben ise bilmiyorum ama bildiğimi de sanmıyorum. Demek ben ondan biraz bilgiliyim, çünkü bilmediklerimi bilirim sanmıyorum.

Bundan sonra başka birine, daha da çok bilgili tanınan başka birine gittim. Gene o sonuca vardım; onun da, daha birçoklarının da düşmanlığını kazandım. Böylece, kendime birçok düşmanlar edindiğimi bile bile,

birini bırakıp ötekine gidiyor, gittikçe umutsuzlaşıyor ve kederleniyordum. Artık boyunumun borcu oldu, her şeyden önce tanrının sözünü göz önünde tutmalıyım, diyordum. Bilgili denen kim varsa ona başvurarak Tanrının ne demek istediğini anlamam gerekti. Size doğruyu söylemeliyim.

Atinalılar, köpek hakkı için, bütün o araştırmalarımda baktım, asıl bilgisizler, bilgidir diye tanınmış olanlar! Boştur denenlerde ise daha çok akıl var. Size bütün o dolaşıp durmalarımı anlatayım, Atinalılar: o kadar didindim, tanrının sözünü çürütemedim. Devlet adamlarından sonra tragedya yazarlara, dithyrambos şairlerine, her çeşidinden şairlere başvurduğum. Kendi kendime, artık bu sefer göreceksin, kendinin onlardan çok daha bilgisiz olduğunu anlayacaksın, diyordum. Yazılarından bence en işlenmiş parçaları seçtim, ne demek istemiş olduklarını gidip kendilerinden sordum, bir şey öğreneceğimi umuyordum.

Yargıçlar, inanır mısınız? Doğruyu söylemeye utanıyorum; ama söylemeliyim. O şairlerin, eserleri hakkında dedikleri, orada bulunan hemen herkesin diyebileceğinden daha iyi değildi. O zaman anladım ki şairler eserlerini bilgilerinden değil, bir çeşit içgüdü ile Tanrıdan gelme bir ilhamla yazıyorlar, tıpkı bir sürü güzel şeyler söyleyip de dediklerinden bir şey anlamayan tanrı- sözcüleri, biliciler gibi. Şairler için de öyle olduğunu gördüm; üstelik onlar, kendilerinde şairlik var diye, bilmedikleri şeylerde de insanların en bilgini olduklarını sanıyorlar. Yanlarından ayrılırken anlamıştım ki, devlet adamları karşısında nasıl bir üstünlüğüm varsa, onlardan da böylece üstünüm.

En son, ustalara gittim: çünkü kendimin bir şey bilmediğimin farkında olduğum gibi, onların da hem çok, hem iyi şeyler bildiklerine emindim. Bu sefer aldanmamışım; onlar benim bilmediğim birçok şeyleri gerçekten biliyorlardı ve bunda hiç şüphesiz benden daha bilgin idiler. Ama Atinalılar, gördüm ki iyi ustalarda da şairlerdeki kusur var; kendi işlerinin eri oldukları için en yüksek şeylerden de anladıklarını sanıyorlar, böyle sandıkları için de asıl bilgileri gölgede kalıyordu, o kadar ki Tanrının sözüne geldim, onlar gibi bilgin, onlar gibi de bilgisiz olmaksansa, bilgilerini de, bilgisizliklerini de edinmeyip olduğum gibi kalmak daha iyi değil mi? diye düşündüm; gerek kendime, gerek Tanrı sözüne cevap vererek, benim için olduğum gibi kalmak daha iyi, dedim.

Atinalılar, bütün bu araştırmalarım birçok düşmanlar, hem de en kötü, en tehlikeli soyundan düşmanlar edinmeme sebep oldu; birçok iftiralara yol açtı; adım bilge diye çıktı, çünkü beni dinleyenler, başkalarında bulunmadığını gösterdiğim bilginin bende bulunduğunu sandılar. Asıl bilen, Atina yarığları, belki yalnız Tanrıdır; o sözü ile de insan bilgisinin büyük bir şey olmadığını, hatta hiçbir şey olmadığını göstermek istemiştir; Sokrates demiş olması ancak bir söz gelişidir; "ey insanlar! Aranızda en bilgesi, Sokrates gibi bilgeliğinin gerçekte bir hiç olduğunu bilendir" demek istemiş. İşte böylece Tanrının sözünü düşünerek yer yer dolaşıyor, yurttaş olsun, yabancı olsun, bilge sandığım kimi bulursam konuşup soruyorum; bilge olmadıklarını anlayınca da, Tanrı sözüne hak vererek bilge olmadıklarını kendilerine gösteriyorum. Bu iş bütün vaktimi alıyor, bu yüzden devlet işleriyle de, kendi işlerimle de iyice uğraşacak vakit bulamıyo-

rum; o kadar ki, Tanrıya hizmet edeyim diye yoksul kaldım.

Dahası var: birtakım gençler kendiliklerinden başıma toplanıyor; babaları zengin, vakitleri bol; ben önüme aldığım adama sorular sorarken durup dinliyorlar; üstelik bilgilerin sorguya çekilmesini dinlemekten hoşlanıyorlar, çok defa bana benzeyerek kendileri de başkalarını denemeye kalkıyorlar; az bir bilgiyle hatta büsbütün bilgisiz, kendilerini bilgin sananlar sayısız: bunu o delikanlılar da buluyorlar. Sıkıştırdıkları adamlar kendilerine kızacaklarına bana kızıyor, "ah! bu alçak Sokrates! gençleri baştan çıkarıyor!.." diyorlar. Hâlbuki biri çıkıp da kendilerine sorsa "peki ama bunun için ne yapıyor? Ne öğretiyor?" dese ne cevap vereceklerini bilmezler; fakat şaşkınlıklarını belli etmemek için de her zaman filozoflara karşı çevrilen "bulutlarda, yerin dibinde olup bitenleri öğretmek", "tanrılara inanmamak", "iyiyi kötü göstermek" gibi beylik sözleri sayıp dökerler; çünkü bir şey bilmedikleri halde biliyor görünmek istemelerinin açığa vurulduğunu söylemeğe bir türlü dilleri varmaz. Onlar ille iyi tanınacağız, sözümüz geçecek diyen, hem de kalabalık insanlardır; benim sözüm açılınca, bir ağızdan konuşup karşılardakini kandırmayı bildikleri için, öteden beri, ağır iftiralarla kulaklarımızı doldurdular, gene de dolduruyorlar.

Meletos'a Anytos'a, Lykon'a, bana saldırmak cesaretini veren, işte bu iftiraldır. Meletos, şairlerin, Anytos, ustalarla politikacıların, Lykon da hatiplerin kinlerine tercüman olmuştur. Sözüme başlarken de dediğim gibi, böyle kök salmış bir iftiradan kendimi böyle az bir zamanda temize çıkarabileceğimi ummam. İşte, Atinalılar, size doğ-

ruyu söyledim; büyük, küçük, bir şeyi saklamadım, bir şeyi değiştirmedim. Biliyorum ki bu yüzden yine garazlarına uğrayacağım; bu da gösterir ki ben doğruyu söylüyorum, bana iftira ediliyor, sebebi de budur. Şimdi arayın, sonra arayın, bulacağınız hep budur.

Beni suçlayanların birincilerine karşı bu kadar savunma yeter; şimdi ikincilere dönüyorum. Bunların başında Meletos, kendi sözüyle, iyi, yurdunu gerçekten seven Meletos var. Bunlara karşı da kendimi savunmaya çalışacağım. Nelerden şikâyet ettiklerini bir okuyalım. Aşağı yukarı şöyle deniyor: Sokrates, gençleri doğru yoldan ayırmakla, devletin tanrılarına inanmamakla, bunların yerine yeni yeni tanrılar koymakla suçludur. İşte bana yükledikleri suçlar; bunların hepsini ele alalım.

Gençleri doğru yoldan ayırmak suçunu işliyormuşum, ben de iddia ediyorum ki Meletos ciddi şeyleri alaya alarak herkesle eğlenmekten, gerçekte üzerinde hiç uğraşmadığı işlere güya taassup (bağnazlık) ve ilgi göstererek herkesi mahkemeye sürüklemekten suçludur. Bunun böyle olduğunu size ispata çalışacağım. Meletos, şöyle gel, bana cevap ver:

- Gençlerimizin mümkün olduğu kadar erdemli olmalarına çok önem veriyorsun, değil mi?

- Tabii veriyorum.

- O halde, onları daha iyi kılanın kim olduğunu da yargıçlara söyle. Mademki onları doğru yoldan ayırmanı meydana çıkarmak zahmetine katlanmışsın ve yargıçların karşısında beni göstererek bu suçlunun ben olduğumu iddia ediyorsun, o halde şunu da bil-

men gerekecektir. Onları terbiye edenler kim yargıçlara adları ile söyle...

Gördün mü Meletos, susuyorsun işte. Bir şey söylemiyorsun ama bu susman, senin için utanılacak bir şey değil mi? Mesele ile hiçbir ilişkin yoktur dememin bu, açık bir kanıtı değil mi? Söyle dostum, söyle, gençleri daha iyi kılan nedir?

- Kanunlar.

- Fakat delikanlım, bu benim soruma cevap değil ki. Ben şunu bilmek istiyorum: her şeyden önce bu kanunları bilen kim?

- İşte bu mahkemedeki yargıçlar.

Sokrates.

- Ne dedin? Nasıl, Meletos? Onlar gençleri yetiştirebilir, daha iyi kılar mı diyorsun?

- Elbette.

- Hepsi mi, yoksa bazıları mı?

- Hepsi.

- Ira (Hera-Zeus'un kız kardeşi) hakkı için ne güzel söz! Demek gençleri daha iyi kılanlar birçok kimselermiş. O halde, söyle bakalım, burada bizi dinleyenler de gençliği terbiye ediyorlar mı?

- Evet onlar da.

- Peki, ya bule (Atina senatosu) üyeleri?

- Onlar da.

- Acaba ekklesia'da (Halk meclisi) toplanan yurttaşlar gençliği doğru yoldan ayırıyorlar mı, yoksa onlar da terbiye mi ediyorlar dersin?

- Onlar da terbiye ediyorlar.

- O halde, benden başka, bütün Atina'lılar onları güzel ve iyi kıyorlar; onları

yalnız ben doğru yoldan ayırıyorum. İddian bu değil mi?

- Tam işte bu.

- Sen haklı isen, ben gerçekten, çok bahtsız bir adamım. Ama tut ki sana şöyle bir şey soruyorum; acaba sana göre atlar için de böyle mi? Atlara da herkesin, iyilik ettiğine, yalnız bir kimsenin kötülük ettiğine inanıyor musun? Hakikat bunun tam tersi değil mi? Atları, bir veya birkaç kişi, yani seyisler terbiye edebiliyor; kullananlar ise onları bozuyorlar, değil mi? Atlar için de, başka hayvanlar için de böyledir, değil mi Meletos? Bu, şüphesiz böyledir.;

Anytos ile sen ne dersiniz deyiniz, gençleri yalnız bir kişinin yanlış yola sürüklediği, ondan başka herkesin daha iyi kıldığı doğru olsaydı, bu onlar için gerçekten eşsiz bir bahtiyarlık olurdu. Ama hayır Meletos, gençler üzerinde hiç kafa yormadığını yetecek kadar gösterdim; senin kayıtsızlığın, bana karşı çevirdiğin şeyleri hiç umursamamış olmandan da açıkça anlaşılıyor.

Şimdi sana bir sorum daha var, Zeus hakkı için cevap ver; Sence kötü kimselerle birlikte yaşamak mı, yoksa iyi kimselerle birlikte yaşamak mı daha iyi?...

Cevap versene dostum; zor bir şey sormuyorum. İyi insanlar yanlarındakilere hep iyilik, kötüler de kötülük ederler, değil mi?

- Şüphesiz.

- Şimdi, bir arada yaşadığı kimselerden, faydalanan çok zarar görmek isteyen var mı?.. Cevap ver, dostum, kanun, cevap vermeni emrediyor. Zarar görmek isteyecek kimse var mıdır?

- Elbette yoktur.

- Peki, gençleri doğru yoldan çıkarıyor, kötülüğe götürüyor diye beni suçluyorsun; Bence ben bu suçu bilerek mi, bilmeyerek mi isliyorum?

- Bilerek diyorum.

- Demek ki, Meletos, iyilerin, yanlarındakilere iyilik, kötülerin ise kötülük ettikleri şu genç yaşında senin yüksek zekanca bilinen bir gerçek olduğu halde, ben bu yasımda, birlikte yaşamak zorunda olduğum bir kimseyi doğru yoldan ayırırsam, ondan bana zarar geleceğini bilmeyecek kadar karanlık ve bilgisizlik içindeyim; hem de bunu, iddiana göre, bile bile yapıyorum. Meletos, buna ne beni inandırabilirsin, ne de başkalarını. Öyleyse ya ben onları doğru yoldan çıkarmıyorum yahut da çıkarıyorsam bunu bilmeyerek yapıyorum; her iki halde de yalan söylüyorsun. Bundan başka, işlediğim suç bilmeyerek işlenmişse, kanun onu suç tanımaz; beni bir kenara çekerek ayrıca hatırlatman ve öğüt vermen gerekirdi; çünkü öğütle, bilmeyerek işlediğim suçu herhalde işlemekten vazgeçerdim; hâlbuki sen benimle konuşmaktan, bana öğretmekten kaçındın; bunu istemedin; beni mahkemeye, kanunun, aydınlatılması gerekenleri değil, cezalandırılması gerekenleri gönderdiği mahkemeye sürükledin.

Atinalılar, artık anlaşılıyor ki Meletos bu işlerle, az olsun çok olsun, kafa yormamıştır; ama Meletos sen gene söyle; ben gençleri nasıl yanlış yola sürüklüyorum? Yazdığın suçlamadan anladığıma göre, gençlere devletin tanıdığı tanrıları tanıtmayı, onların yerine başka tanrılara inanmayı öğretiyormuşum; gençleri bozan derslerim bunlardır, diyorsun, değil mi?

- Evet, bunu bütün kuvvetimle iddia ediyorum.

- Öyleyse, Meletos, sözünü ettiğimiz tanrılar hakkı için ne demek istediğini bana ve bu yargıçlara daha açıkça anlat. Sence ben birtakım tanrılara inanmayı öğretiyormuşum; öyle ise o tanrılara ben kendim de inanıyorum, demek ki büsbütün tanrı bilmez değilim, böyle bir suç işlememişim; şimdi sunu anlayalım: sen beni devletin tanrılarını bırakıp başka tanrılara inanmakla mı suçluyorsun yoksa tanrılara büsbütün inanmayıp bunu başkalarına da aşlamakla mı?

- Evet, ben senin hiçbir tanrıya inanmadığını söylüyorum.

- Şaşılacak şey! Meletos, bunu nereden çıkarıyorsun? Herkes gibi, güneşin veya ayın tanrılığına inanmadığımı mı söylemek istiyorsun?

- Emin olun, yargıçlar, inanmaz; çünkü güneşin taş, ayın toprak olduğunu söylüyor.

- Fakat dostum Meletos, sen beni Anaksagoras sanmışsın da buraya çıkarmışsın. Buradaki yargıçları Klazomenai'li Anaksagoras'ın yazılarının bu kuramlarla dolu olduğunu bilmeyecek kadar boş ve cahil mi sanıyorsun? Gençler bu yazıları orkestrada en çok bir drahmiye satın alabilirlerse, Sokrates de bu fikirleri kendine mal edince delikanlılar onunla pekâlâ alay edebilirlerse, bunları neden gelip benden öğrensiner?

- Doğru söyle Meletos, sen gerçekten benim hiçbir tanrıya inanmadığımı mı sanıyorsun?

- Zeus'a yemin ederim ki, hiç, hiçbir tanrıya inanmıyorsun.

- Buna kimse inanmayacak. Atinalılar, bu Meletos azgının, küstahın biri; beni suçlaması da gençliğinden, hakaret olsun diye.

Kim bilir, belki de beni denemek için bu muammayı (bilmece) uydurmuştur. Belki de, kendi kendine, "bakalım bilgin Sokrates işi alaya alıp birbirini tutmaz sözler söylediğimi bulacak, meydana çıkaracak mı, yoksa onu da bizi dinleyenleri de aldatabilecek miyim?" demiştir. Bana öyle geliyor ki suçlamasında bir dediği bir dediğini tutmuyor. Sanki şöyle demiş; "Sokrates, tanrıların varlığına inanmamaktan, tanrılar olduğuna da inanmaktan suçludur". Buna düpedüz alay derler.

Atinalılar, Meletos'un düştüğü tutmazlıkları benimle beraber gözden geçirin ve sen Meletos, bize cevap ver. Siz de benim ta baştaki dileğimi hatırlayın da alışık olduğum gibi söz söylersem, ses çıkarmayın. Dünyada bir kimse var mıdır ki, Meletos, insanlık işler olduğuna inansın da insanlar bulunduğuna inanmasın?

Şunu söyleyin Atinalılar, kaçamaklı yollara sapsadan bana cevap versin. Bir adam bulunur mu ki at yoktur ama atın kullanıldığı işler vardır, flavtacılar yoktur ama flavtacılık vardır desin? Bulunmaz, dostum, bulunmaz. Mademki sen cevap vermekten kaçınıyorsun, sana da buradakilere de cevabı ben vereyim; ama hiç olmazsa şuna cevap ver; bir kimse var mıdır ki tanrılık işlere inansın da tanrılara inanmasın? Daimon'lara (ruhlar ve cinler) inanmasın da Daimonların kuvvetine inansın?

- Hayır, yoktur.

- Çok şükür, yargıçların zoruyla ağzından bu cevabi alabildim. Demek daimonluk işlere, bu işler yeni olsun eski olsun, inandığımı ve bunları öğrettiğimi iddia ediyorsun. O halde, söylediğine göre, ben daimonluk işlere inanıyorum. Suçlamanda buna yemin bile ediyorsun. Bu işlere inanıyorsam, onla-

rın varlığına da ister istemez inanmam gerekir, öyle değil mi? Hiç şüphesiz, cevap vermediğine göre senin de aynı fikirde olduğunu kabul ediyorum.

- Peki, Daimonları tanrı veya tanrı okulları olarak alabiliriz, değil mi?

- Evet, şüphesiz.

- Öyle ise, söylediğim gibi, Daimonların varlığına inanıyorsam, öte yandan da, ne adla olursa olsun, Daimonlar bir nevi tanrı iseler, muammalar (bulmaca) çıkarıyorsun ve bizimle eğleniyorsun demek haksız mıyım? Hem tanrılara inanmadığımı iddia ediyorsun, hem de biraz sonra Daimonlara inandığımı söylemekle tanrılara inandığımı kabul etmiş oluyorsun! Denildiği gibi Daimonlar, tanrıların nymphalar! veya başka analardan doğan piçleri iseler, tanrılar olmadığı halde, tanrıların çocukları olduğuna kim inanabilir? Bu katırın, eşekle atın çocuğu olduğuna, fakat eşeğin de atın da var olduğuna inanmamak kadar yersiz olur.

Hayır, Meletos, sen bütün bu saçmaları ya beni denemek için kasten çıkarmışsındır yahut da bana karşı ciddi bir suç bulamadığından suçlamana koydun. Fakat inan ki, aynı bir kimsenin daimonluk işlere inandığı halde, Daimonlara, tanrılara, kahramanlara inanmayacağına biraz anlayışı olan hiçbir kimseyi inandıramazsın.

Meletos'un suçlamalarına yeter ölçüde cevap verdim sanıyorum, daha fazla savunmama gerek yoktur. Bununla beraber, üzerime ne kadar çok kin çekmiş olduğumu düşünüyorum ve hüküm giymem gerekirse, beni yok edecek olanın bu olduğunu, onun Meletos, Anytos değil, şimdiye kadar birçok iyi insanların ölümüne sebep olmuş, belki

ileride de olacak olan iftira ve çekememezlik olduğunu düşünüyorum; çünkü bu kurbanların sonuncusu herhalde ben olmasam gerek.

Belki biri şöyle diyecek: “Sokrates, seni böyle vakitsiz bir sona sürükleyen bir ömürden utanç duymuyor musun? Bana bunu soracak olana açıkça cevap verebilir ve diyebilirim ki: dostum, yanlıyorsun. Değeri olan bir kimse, yaşayacak mıyım yoksa ölecek miyim diye düşünmemelidir; bir iş görürken yalnız doğru mu eğri mi hareket ettiğini, cesaretli bir adam gibi mi yoksa tabansızca mı hareket ettiğini, düşünmelidir. Hâlbuki sizin özünüzde, Troia'da ölen kahramanların, hele namussuzluğa karşı her türlü tehlikeyi küçümseyen Thetis'in oğlunun bir değeri olmaması lazım. Hektor'u öldürmek için sabırsızlanırken, anası tanrı ona, yanılmıyorsa, aşağı yukarı şu sözleri söylemişti: “Oğlum, arkadaşın Patroklos'un öcünü alacak ve Hektor'u öldüreceksin, ancak bil ki onun arkasından sen de hemen öleceksin; çünkü tanrı hükmü böyle emrediyor”. Hâlbuki o, bu öğünde aldırılmayıp her şeyi göze alarak, arkadaşının öcünü almadan namussuzca yaşamaya, ölümü ve tehlikeyi üstün gördü: “Burada şu eğri gemilerin yanında, dünyaya lüzumsuz bir yük olarak, maskara gibi durmaktansa, düşmanımdan öcümü alayım, arkasından da öleyim.” dedi. Onun bu hareketinde hiç ölüm ve tehlike korkusu var mıydı?

En doğru hareket, Atinalılar, bir kimsenin yeri neresi olursa olsun, ister kendinin seçtiği, ister komutanının gösterdiği yer olsun, tehlike karşısında direnmek; ölümü veya başka tehlikeleri değil, ancak namusu göz önünde bulundurmadır. Atinalılar, benim için de bundan başka türlü hareket etmek gerçekten çok garip olurdu; çünkü

Potidaia'da, Amphipolis'te, Delion'da seçtiğiniz komutanların gösterdikleri yerde, her türlü ölüm tehlikesi karşısında bütün cesaretiyle duran ben, şimdi, kendi fikir ve sanımcıca, Tanrı tarafından, kendimi ve başkalarını denemek için filozofluk vazifesi ile gönderildiğim zaman, ölüm veya başka bir şey korkusu ile vazifemi bırakıp nasıl kaçardım? Böyle bir hareket gerçekten ağır bir suç olurdu. Kendimi bilge sanarak ölüm korkusu ile Tanrı sözüne baş eğmeseydim, o zaman mahkemeye pek haklı olarak çağrılabilir, tanrıların varlığını inkârdan suçlanabilirdim. Çünkü yargıçlar, ölüm korkusu, gerçekte bilge olmadığı halde kendini bilge sanmak değil midir? Bilinmeyi bilmek iddiası değil midir? İnsanların, korkularından en büyük kötülük saydıkları ölümün en büyük iyilik olmadığını kim bilir? Bilmediğimiz bir şeyi bildiğimizi sanmak gerçekten utanılacak bir bilgisizlik değil midir?

İşte yargıçlar, ancak bu noktada başkalarından farklı olduğuma inanıyorum. Belki de onlardan daha bilge olduğumu iddia edebilirim: Ben, öteki dünyada olup bitenler hakkında pek az bir şey bildiğim halde, bir şey bildiğime inanmıyorum, fakat tanrı olsun, insan olsun, belki, kendinden daha iyi olanlara haksızlık ve itaatsizlik etmenin bir kötülük, bir namussuzluk olduğunu biliyorum; ben, kötülük olduğunu iyice bildiğim şeylerden korkarım, ama iyilik olmadığını kestirmedığım şeylerden ne korkar, ne de sakınırım. Onun için siz beni şimdi serbest bırakıp; Anytos'un size: "Sokrates mademki böyle bir suçla suçludur, ona herhalde ölüm cezasını vermek gerekiyor, yoksa bütün çocuklarınız onun öğütlerini dinleyerek büsbütün bozulacaklardır" demesine bakmayarak, "Sokrates, biz Anytos'un fikirlerine inanmak

istemiyoruz, seni serbest bırakacağız ama bir şartla: artık bir daha böyle herkesi sorguya çekmeyeceğine ve filozofluk etmeyeceğine söz vermek şartıyla; bunları yapmakla bir daha suçlandırılırsan, öleceksin" dersiniz, kurtulmam için ileri sürülebilecek böyle bir şarta karşı derim ki: Atinalılar, size saygı ve sevgim vardır; ancak, ben size değil, yalnız Tanrıya baş eğirim; ömrüm ve kuvvetim oldukça da iyi biliniz ki, felsefe ile uğraşmaktan, karşıma çıkan herkesi buna yöneltmekten, felsefeyi öğretmekten vazgeçmeyeceğim; karşıma çıkana, her zaman dediğim gibi gene şöyle diyeceğim: "Sen ki, dostum, Atinalısın, dünyanın en büyük, kudretiyle, bilgeliğiyle en ünlü şehrinin hemşerisisin; paraya, şerefe, üne bu kadar önem verdiğin halde bilgeliğe, akla, hiç durmadan yükseltilmesi gereken ruha bu kadar az önem vermekten sıkılmaz mısın?

Kendisiyle münakaşa ettiğim bir adam bu saydıklarına önem verdiğini söylerse, yakasını bırakacağımı ve salıvereceğimi sanmayınız; hayır, gene soracağım, onu gene sorguya çekeceğim, onunla gene münakaşa edeceğim; erdemli olduğunun bir sözden başka bir şey olmadığını anlarsam, kendisini, değeri büyük olana az değer verdiğinden değeri küçük olana çok değer verdiğinden ötürü utandıracağım. Aynı sözleri genç, ihtiyar, yurttaş, yabancı, her kese, hele benim kardeşlerim olduklarından dolayı bütün hemşerilerime tekrarlayacağım. Çünkü biliniz, bu bana Tanrının bir buyruğudur; şuna inanıyorum ki şehrimizde, şimdiye kadar Tanrıya benim bu hizmetimden daha büyük bir iyilik edilmemiştir. Çünkü ben, genç, ihtiyar, hepinizi, vücudunuza, paranıza değil, her şeyden önce ruhun en yüksek ter-

biyesine önem vermeniz gerektiğine kandırmaktan başka bir şey yapmıyorum.

Evet, benim vazifem, size para ile erdem elde edilemeyeceğini, paranın da, genel olsun, özel olsun, her türlü iyiliğin de, ancak erdemden geldiğini söylemektir. Ben bunları öğretmekle gençleri doğru yoldan ayırırsam, zararlı bir insan olduğumu kabul ederim. Ama biri gelip öğrettiğim şeylerin bunlar olmadığını iddia ederse yalan söylemiş olur. Bu noktada, Atinalılar Anytos'a ister inanın ister inanmayın, hakkımda ister beraat hükmü verin, ister vermeyin; herhalde, iyice bilin ki, bir değil bin kere ölmem gerekse bile, yolumu asla değiştirmeyeceğim.

Atinalılar, sözümü kesmeyiniz, beni dinleyiniz; sonuna kadar dinleyeceğinize söz vermişsiniz, söyleyecek bir şeyim daha kaldı, öyle bir şey ki işitince, korkarım, haykırarak isteyeceksiniz; fakat beni dinlemek sizin için daha hayırlı olacaktır, onun için, çok yalvarırım, sakın olunuz. Bilmelisiniz ki, benim gibi bir adamı öldürmekle, beni değil kendinizi cezalandıracaksınız. Bana kimse, ne Meletos ne de Anytos, zarar verebilir; kötü bir kimse iyi bir adamı nasıl zarara sokabilir? Ancak kendine zarar vermiş olur. Onlarda şüphesiz beni öldürtmek, süründürmek veya hemşerilik haklarından yoksun bırakmak imkânı vardır; onlar herkesle beraber böyle bir cezanın bana karşı büyük bir kötülük olduğunu sanabilirler. Fakat burada onlarla bir düşünemem; çünkü onların şimdi yaptıkları gibi, başka bir kimsenin hayatını haksız yere yok etmek daha büyük bir kötülüktür.

O halde, Atinalılar, siz Tanrının bir vergisi olan beni mahkûm etmekle ona karşı bir günah işlemeyiniz dediğim zaman, sizin

sandığınız gibi kendimi değil, sizi düşünüyorum. Çünkü gülünç bir benzetmeye müsaade edin, beni öldürürseniz, hem büyük, hem cins, ama büyüklüğünden dolayı ağır ve dürtülmek isteyen bir ata benzeyen devleti yerinden oynatmak için, Tanrının musallat ettiği benim gibi bir at sineğine kolay kolay bir halef (yerine) bulamazsınız, ben Tanrının, devletin başına musallat ettiği bir at sineğiyim, her gün her yerde sizi dürtüyor, kandırıyor, azarlıyorum; peşinizi bırakmıyorum. Benim gibi bir kimseyi kolay kolay bulamayacaksınız; onun için, size kendinizi benden yoksun bırakmamanızı tavsiye ederim.

Belki de, ansızın uykusundan uyandırılan biri gibi, canınız sıkılarak, Anytos'un öğüdüne uyar, beni kolayca vurup öldürebileceğinizi sanır ve Tanrı size acıyıp başka bir at sineği gönderinceye kadar, hayatınızın geri kalanında gene uykuya dalarsınız. Size Tanrı tarafından gönderildim demenin ispatını mı istiyorsunuz? Ben başkaları gibi olsaydım, yıllarca sizi erdeme yöneltmekle, bir baba, bir ağabey gibi teker teker sizin meselelerinizle uğraşmakla, kendi işlerimi savsamaz, onlara sabırlı bir seyirci kalmazdım; böyle bir hal, sanırım ki, insan tabiatına (doğasına) uyan bir şey değildir. Bundan bir şey kazansaydım yahut yol gösterme ve aydınlatmalarımın karşılığında para alsaydım, bu hareketimin belki bir anlamı olurdu; fakat şimdi, kendiniz de görüyorsunuz ki, beni suçlayanların küstahlığı bile bir kimseden para aldığımı veya almak istediğimi söylemeye varamıyor; çünkü bunu hiçbir vakit görmemişlerdir. Bu sözümün doğruluğuna, yetecek kadar şahitlik edecek bir şeyim var: fakirliğim.

Devlet işlerine girerek fikirlerimi oradan söylemek varken herkese ayrı ayrı öğüt vermeye, başkalarının işlerine karışmaya kalkışmam belki size şaşılacak bir şey gibi gelebilir. Bunun sebebini de söyleyeceğim. Bir tanrının veya tanrısal bir ruhun bana görüldüğünden, çok kere ve birçok yerde söz ettiğimi işitmişsinizdir. Meletos'un, suçlamasında, bununla alay ettiğini de bilirsiniz. Bir nevi ses olan bu işaret, bana çocukluğumda gelmeye başlamıştı; bu ses beni hep göreceğim işlerden alıkor, ama yap! diye hiçbir vakit emretmezdi. İşte beni siyasete girmekten alıkoyan da budur. Bu alıkoymanın da çok yerinde olduğuna inanıyorum. Çünkü Atinalılar, ben siyaset ile uğraşsaydım, besbelli ki çoktan yok olurdu, ne size ne de kendime, hiç bir iyilikte bulunmazdım. Canınız sıkılmasın ama hakikat sudur ki, devlette görülen birçok kanunsuz, haksız işlere karşı doğrulukla savaşarak size veya herhangi başka bir kurula karşı giden hiçbir kimse ölümden kurtulamıyor.

Evet, ancak hak yolunda çalışan bir kimsenin, kısa bir zaman olsun yaşayabilmesi için devlet adamı değil, sadece yurttaş olarak kalması gerekiyor. Size, -hem yalnız sözle değil, daha çok değer verdiğiniz işle söylediklerimi ispat edebilirim. Size başımdan geçen bir olayı anlatayım, o zaman ölüm korkusu yüzünden haksızlığa hiçbir vakit boyun eğmemiş, eğmeye ölümü üstün tutmuş bir adam olduğumu görsünüz. Size mahkemeler hakkında, belki pek önemli gözükmeyen, ama gerçekten olmuş olan bir şeyi anlatacağım.

Atinalılar! Şimdiye kadar üzerime aldığım biricik devlet memurluğu, halk kurulu üyeliği olmuştur: Mensup olduğum

Antiokhis oymağı, deniz savaşından sonra ölenlerin cesetlerini toplamayan on komutanın duruşmasında prytaneia makamında bulunuyordu; hepinizin sonraları kabul ettiğiniz gibi, kanuna aykırı olarak onları toptan muhakeme etmeyi ileri sürmüştünüz; o zaman kanuna aykırı olan bu harekete karşı koyan biricik üye ben olmuş, oyumu sizin tarafınıza vermemiştim; hatipler beni suçlamakla, hapse sokmakla korkuttukları zaman, sizler bağırıp çağırdığınız zaman, ben ne hapsolmaktan ne de öldürülmekten korkarak haksızlıklara ortak olmaktansa kanun ve doğruluğun tarafında tehlikeye atılmaya karar vermiştim. Bu olay, şehrimizin demokratlıkla yönetilmekte olduğu zamanlarda olmuştu. Otuzların oligarşiliği, iktidarı ele alınca benimle birlikte öbür dört kişiyi Tholos'a çağırarak, öldürmek istedikleri Salamin'li Leon'u Salamin'den getirmemizi istediler. Bu, onların, işledikleri cinayetlerden ellerinden geldiği kadar çok kişiyi sorumlu kılmak için verilmiş emirlerinden biriydi. O zaman bu şartlar altında, sözüm caizse, ölüme kıl kadar önem vermediğimi, en çok hatta biricik önem verdiğim şeyin haksızlıktan, günah işlemekten sakınmak olduğunu yalnız sözle değil, edimle de gösterdim. Bu zorlu idarenin kuvvetli kolu haksızlık işletecek kadar beni korkutamadı; Tholos'tan çıkar çıkmaz öteki dört kişi Salamin'e gidip Leon'u getirdikleri halde, ben sadece evime döndüm. Belki çok geçmeden Otuzların idaresi sona ermeseydi, bu hareketimi hayatımla ödeyecektim. Bu sözlerin doğruluğuna size birçok kimse şahitlik eder.

O halde, siyaset hayatına girdiğim halde, iyi bir adam gibi hep hak gözetir ve tabii olarak doğruluğu her şeyden üstün tutsaydım, şimdiye kadar sağ kalabilir miydim, sanırsınız? Hayır, Atinalılar, hayır; bu ne

bana, ne de başka bir kimseye nasip olurdu. Hâlbuki bütün hayatımda; özel olsun, genel olsun, bütün hareketlerimde hiç değişmedim, öğretiliklerimi lekeleyenlere de başkalarına da, doğruluktan ayrılarak, alçakçasına boyun eğmedim. Devamlı öğrencilerim olduğu iddiası da doğru değildir. Ben, bana düşeni yerine getirmeye çalışırken, genç, ihtiyar, beni dinlemek isteyenleri geri çevirmedim. Bana yalnız para verenlerle konuşmadım; zengin, fakir, herkes bana sorabilir, cevap verebilir, sözlerimi dinleyebilir; fakat bundan sonra, o kimse iyi yahut kötü bir insan olmuş, her ikisini de bana yüklemek haksızlık olur, çünkü ben ona ne bir şey öğrettim, ne de öğreteceğime söz verdim. Bir kimse benden başkalarının işitmediği, ayrı bir şey öğrendiğini veya işittiğini ileri sürerse, biliniz ki, yalan söylüyor. Öyleyse, birçok kimsenin benimle konuşmak için birçok zamanlarını vermekten hoşlanmalarına sebep nedir? Bunun asıl sebebini, Atinalılar, açıkça size söyledim: bu kimseler hiçbir bilgelikleri olmadığı halde, bilge olduklarını iddia eden kimselerin sorguya çekilmesini dinlemekten hoşlanıyorlar, gerçekten bu pek tatsız bir şey de değildir. Başkalarını sorguya çekmeyi bana Tanrı emretmiştir, bu yol bana Tanrı sözleriyle, gözüme gözüken hayallerle, Tanrı iradesinin insanlara görüldüğü her vasıta ile gösterilmiştir.

Atinalılar, bu sözüm gerçektir; öyle olmasaydı şimdiye kadar karşıtı ispat olunurdu. Ben gençleri bozmuşsam, hala da bozuyorsam, şimdiye kadar büyümüş olanlar, gençliklerinde kendilerine kötü öğütler verdiğimi anlamış olanlar ortaya çıkarak beni suçlar, benden öç alırlardı. Bunu yapmak istemezlerse bile, hiç olmazsa yakınlarından biri, babaları, kardeşleri veya hısımları be-

nim yüzümden ailelerinin ne felaketlere uğradığını söylediler. Şimdi tam zamanıdır. Onların birçoğunu burada görüyorum. İşte çocukluk arkadaşım, benim bölgemden olan Kriton, işte oğlu Kritobulos. Sonya, Aesklines'in babası da, Sphettos'lu Lysanias da burada; bunlardan başka, Epigenes'in babası Kephisia'lı Antiphon'u ve benimle beraber bulunmuş olan birçok kimsenin kardeşlerini de görüyorum. Theozotides'in oğlu ve Theodotos'un kardeşi Nikostrates (Theodotos şimdi sağ değil, onun için o mani olamaz); Demodokos'un oğlu ve Theages'in kardeşi Paralos; Ariston'un oğlu ve şurada gördüğümüz Eflatun'un kardeşi Adeimantos hazır bulunuyor; Apollodoros'la kardeşi Aiantodoros'u da görüyorum. Daha birçoklarını sayabilirim. Meletos bunların bazılarını, suçlamasında şahit göstermeliydi. Unutmuşsa şimdi yapsın, kendisine yol gösteriyorum. Bu çeşitten, istediği şahidi gösterebilir. Fakat Atinalılar, hakikat bunun tam tersidir. Çünkü bunların hemen hepsi Meletos'la Anytos'un iddiasına göre arkadaşlarını bozmuş, bastan çıkarmış olan benden yana şahitlik edeceklerdir; hem yalnız bozulan gençler değil, benden yana şahitlik etmelerine hiç sebep olmayan bozulmamış daha yaşlı akrabaları da. Bunlar şahitlikte niçin benim tarafımı tutarlar? Herhalde, yalnız hakikatin, doğruluğun hatırı için, doğru söylediğimi, Meletos'un yalan söylediğini bildikleri için.

Sözün kısası, Atinalılar, savunmam için bütün söyleyeceklerim, buna ve buna benzer şeylere varır.

Bir sözüm daha var. Belki, içinizde, buna benzer, hatta bundan daha az önemli bir sorunda kendisinin, gözyaşları dökerek yargıçlara yalvarıp yakardığını, yargıçları yu-

muşatmak için çocuklarını bir sürü hısımlar ve dostlarıyla birlikte mahkemeye getirdiğini hatırlayarak kızan biri olacaktır; halbuki ben, belki de hayatım tehlikede olduğu halde, bunların hiçbirini yapmadım. Bunun tam tersine hareket ettiğimi görünce, belki bu kırgınlıkla oyunu benden yana vermeyecektir. Aranızda böyle biri varsa -muhakkak vardır demiyorum- ona açıkça cevap verip derim ki: Dostum, herkes gibi ben de bir insanım; Homeros'un dediği gibi, tahtadan veya taştan değil, etten, kandan yapılmış bir varlığım; benim de çoluğum, çocuğum vardır; evet Atinalılar, biri hemen hemen yetişmiş, erkek olmuş, ikisi henüz çocuk, üç oğlum vardır; böyle olduğu halde, sizden beraatımı dilemeleri için, hiçbirini buraya getirmeyeceğim. Niçin? Küstahlıktan yahut size karşı saygısızlıktan dolayı değil. Ölümden korkup korkmadığım da ayrı bir mesele, şimdi bundan söz açacak değilim. Ancak, bence böyle bir hareket, kendimin, sizin ve bütün devletin şerefine aykırıdır. Benim yaşıma gelmiş, bilgeliği ile tanınmış bir kimsenin böyle bir aşırılığa düşmemesi gerekir. Her halde, herkes Sokrates'in şu veya bu bakımdan başkalarından ayrı olduğuna inanıyor, halkın bu fikri bana uyuyormuş, uymuyormuş, bunu burada araştırmıyorum. Aranızda bilgeliği, cesareti yahut herhangi bir erdemi ile sivrilmiş olduğu söylenen kimselerin böyle aşağı bir harekete düşmeleri ne kadar utanılacak bir şeydir.

Hüküm giydikleri zaman garip garip birtakım hareketlerde bulunan nice tanınmış adamlar gördüm; bunlar, sanki ölümlerle korkunç bir ıstıraba gideceklerini, sanki sadece yaşamalarına izin verilmekle ölmez olacaklarını sanıyorlar. Fikrimce bu gibi şeyler devlete karşı saygısızlıktır; bunların bu gibi hareketleri dışarıdan gelen bir yabancıya,

Atina'nın en ünlü adamlarının, gene kendi hemşerilerinin ün ve mevki verdiği bu kimselerin, kadınlar kadar bile yürekli olmadıkları kanaatini verir.

O halde, Atinalılar, bu gibi şeyleri hiç olmazsa bizim gibi ünlü kimselerin başarmaması gerekir; başarılılarsa sizin de onlara göz yummamamız; soğukkanlılık göstereceği yerde, acıklı sahneler hazırlayarak şehri gülünç bir hale sokan bu gibi kimseleri daha şiddetle mahkûm etmek istediğinizi göstermeniz gerekir. Bundan başka, -halkın düşüncesi meselesini bırakalım- yargıçı aydınlatmak ve kanıksatmak yerine, onun lütfünü rica ederek beraat kazanmak da doğru bir şey değildir. Çünkü yargıçın vazifesi, doğruluğu bağışlamak değil, herkesin hakkını ölçerek hüküm vermek; kendi keyfine göre değil, kanunlara göre hüküm vermektir. Yalan yere ant içmeye alışarak sizi tesir altında bırakmamalıyız, siz de buna göz yummamalısınız; bu, dine uymaz bir hareket olur.

O halde, Atinalılar, -hele şimdi, Meletos'un ileri sürdüğü iddiaya göre, burada dinsizlikten muhakeme edildiğim bir sırada- şerefsiz, dine uymaz, yanlış saydığım bir şeyi yapmamı benden beklemeyiniz. Çünkü sizi rica kuvvetiyle kandırmaya, yeminlerinizi bozmağa çalışsaydım, tanrıların olmadığına inanmayı size öğretmiş, kendimi müdafaa ederken, tanrıları inkâr etmek ithamına karşı yalnız kendi kendimi kandırmış olurum. Fakat hakikat büsbütün bunun tersidir; ben, tanrıların varlığına, ey Atinalılar, bütün beni suçlayanların inandığından daha yüksek bir anlamda inanırım; bundan dolaydır ki sizin için ve benim için hayırlısı ne ise ona karar vermek üzere davamı size ve tanrıya bırakıyorum".

II

Atinalılar, benim için verdiğiniz mah-kûmiyet kararına üzülmeyişimin birçok sebepleri var. Bunun böyle olacağını bekliyordum, yalnız, oyların birbirine bu kadar denk denecek derecede ikiye ayrılmış olmasına şaştım; çünkü benim aleyhimde olan çokluğu daha büyük sanıyordum. Hâlbuki şimdi, öbür tarafa otuz oy gitmiş olsaydı beraat kazanmış olacaktım. Bu yüzden diyebilirim ki, Meletos'un suçlamasından beraat kazanmış sayılırım; hatta üstelik Anytos ile Lykon beni suçlamak için buraya gelmeselerdi, kanunun istediği gibi, oyların beşte birini kazanmayarak bin drahmi para cezasına da mahkûm olacaktı. O şimdi ölüm cezası teklif ediyor. Bense kendi hesabıma neyi ileri süreyim Atinalılar? Şüphesiz değerim neyse onu. O halde hakkım nedir? Bütün hayatında herkesin düşkün olduğu birçok şeylere, zenginliğe, aile bağlarına, askerlik rütbelere, halk kurullarında nutuklar vermeğe, başkanlıklara, taraflara hiç aldırmamış bir adama verilecek karşılık ne olabilir? Ben bir siyaset adamı olmak için fazla dürüst olduğumu düşünerek, size ve kendime iyilik etmeme engel olacak hiç bir yola saptım! Tam tersine, hepinize iyilik etmemi mümkün kılan bir yola girdim, herkesin kendini düşünmekten, kendi işlerinin peşinde koşmaktan önce erdemi bilgeliği araması gerektiğini, devletin sırtından faydalanmaya bakmazdan önce devlete bakması lazım geldiğini sizlere kabul ettirmeye çalıştım. Böyle bir kimseye ne yapılır Atinalılar, herhalde, ona bir mükâfat verilmek lazımsa, iyi bir şey verilmeli ve bu iyilik ona yakışır bir şey olmalıdır. Sizi yetiştiren, sizi aydınlatmak için işini gücünü bırakmayı her şeyden üstün gören fakir bir adama yakışan mükâfat ne olabilir?

Atinalılar, ona Prytaneion'da beslemekten daha yakışan bir mükâfat olamaz; böyle bir mükâfat, Olympia'da at yarışlarında, bilmem kaç atlı araba yarışlarında mükâfat kazanan bir yurttaştan çok ona yararır. Çünkü ben fakirim, hâlbuki onun yetecek kadar geliri vardır: o size yalnız bahtiyarlığın görünüşlerini bense gerçeği veriyorum. Bana vereceğiniz cezanın uygun ve yerinde bir ceza olması isteniyorsa, diyeceğim ki, bana Prytaneion'da beslenmek en doğru bir karşılıktır. Belki, daha önce, göz yaşları ve yalvarmalar hakkında söylediğim gibi, bu sözlerimle de size boyun eğmediğimi göstermek istediğimi sanacaksınız; ama öyle değil; hiç öyle değil; bunları isteyerek, hiç bir yanlış harekette bulunmadığıma inanarak söylüyorum. Böyle olduğu halde sizi de buna kandıramam, çünkü vakit pek dar; başka şehirlerde olduğu gibi, Atina'da da büyük davaların bir günde görülmemesi için bir kanun olsaydı, o zaman sizi kandırabileceğime inanırdım. Fakat bu kadar az bir vakitte bu kadar büyük suçlamaları dağıtamam. Nasıl şimdiye kadar kimseye kötülük etmemişsem, kendime de elbette etmeyeceğim; kendimin bir kötülüğe layık olduğumu söylemeyeceğim, kendim için bir ceza teklif etmeyeceğim. Niçin edeyim? Meletos'un ileri; sürdüğü ölüm cezasından korktuğumdan mı? Ölümün bir iyilik mi yoksa bir kötülük mü olduğunu bilmediğim halde, muhakkak kötülük olan bir cezayı neden teklif edeyim? Hapis cezası mı? Niçin ceza evlerinde, yılın yargıçlarının, Onbir'lerin (Savcılar kurulu) kölesi olayım? Para cezası mı diyeceksiniz, yoksa para cezası ödeninceye kadar hapislik mi diyeceksiniz? Buna karşı da aynı şey söylenebilir; çünkü beş param olmadığından, cezayı da ödeyemeyeceğimden, cezaevinde öleceğim. O halde, sürgünlüğü mü teklif edeyim? Belki siz de bu cezayı kabul eder-

siniz. Ama benim kendi hemşerilerim olan sizler bile, artık benim konuşmalarına, sözlerime tahammül edemezken, bunları çekemez ve iğrenç bulurken, başkalarının bana tahammül edeceğini umacak kadar düşüncesiz olmak için, yaşamak hırsının gerçekten gözlerimi bürümüş olması lazım.

Hayır, hayır, Atinalılar, bu hiç de böyle değildir. Yer yer dolaşarak, sürgün yerimi hep değiştirerek, her gittiğim yerden kovularak yaşamak, benim yaşımda bir edam için ne acı bir şeydir! İyi biliyorum ki burada olduğu gibi, her gittiğim yerde gene gençler beni dinlemek için etrafıma üşüşecekler; onları yanımdan uzaklaştırsam daha yaşlı hemşerilerini ayaklandırarak beni dışarı attıracaklar; etrafıma toplanmalarına izin verirsem babaları, dostları gene onların yüzünden beni yurtlarından kovacaklar. Belki bana denecek ki: “Sokrates; ağzını tutamaz mısın, sana kimse karışmadan yabancı bir şehre giderek, yaşayamaz mısın?” Buna vereceğim cevabı anlatmak çok güç. Çünkü dediğinizi yapmanın Tanrı’ya karşı bir itaatsizlik olacağını, onun için ağzımı tutamayacağımı söylersem ciddi bir söz söylediğime inanmayacaksınız; erdemi, üzerinde hem kendimi hem başkalarını sınağığım daha birçok meseleleri her gün tartışmanın insan için en büyük iyilik olduğunu, imtihanlı hayatın yaşamaya değer bir hayat olmadığını söylersem bana gene inanmayacaksınız.

Size kabul ettirmek kolay olmamakla birlikte, söylediklerim doğrudur. Kendimi hiçbir cezaya layık görmeye de alışmadım. Param olsaydı, beni beraat ettirecek bir para cezası teklif ederdim; bundan bana kötülük gelmez. Ama ne yapayım, yok; bunun için bu para cezasını, ancak benim verebileceğim

kadar kesmenizi dilerim. Evet, belki bir mina verebilirim, onun için bu cezayı teklif ediyorum. Buradaki dostlarım Eflatun, Kritobulos ve Apollodoros otuz mina teklif etmem için beni sıkıştırıyorlar; onlar kefil olacaklar. Haydi, otuz olsun; bu para için onlar size yeter teminat olacaklardır.

III

Atinalılar, Sokrates'i, bir bilgeyi öldürmüş olmakla, şehrinizi ayıplayacak olanlardan alacağınız kötü üne karşılık, büyük bir kârınız olmayacak; ben gerçekte hiç bir şey bilmeyen bir adam olduğum halde onlar bizi kötülemek istedikleri zaman, benim bilge olduğumu söyleyecekler. Hâlbuki biraz daha beklemiş olsaydınız, istediğiniz, tabiatın yürüyüşü ile kendiliğinden yerine gelmiş olacaktı. Çünkü gördüğünüz gibi, yaşım çok ilerlemiştir; ölümden çok uzak değilim. Şimdi hepinize değil, yalnız bana ölüm hükmünü verenlere sesleniyorum. Onlara söyleyecek bir şeyim daha var: Belki beraatımı kolaylaştıracak şeyler söylemediğimden, suçluluk kararından kurtulmak için gereken şeyleri söylemeği ve yapmağı kabul etmediğimden dolayı mahkûmluğuma karar verildiğini sanacaksınız. Hayır; mahkûm olmama sebep olan kusur, sözlerimde değil sizin istediğiniz gibi, ağlayarak, sızlayarak, haykırarak, bence bana yakışmayan, fakat başkalarından daima işitmeğe alıştığınız birçok şeyleri söyleyerek ve yaparak, size söylemek istediğimi yüzüstülüğümü küstahlığımı göstermeyişimdendir. Fakat ben, tehlikeye düştüğüm zaman, ne böyle aşağılıklara, alçaklıklara saparım, ne de kendimi müdafaa etmediğime pişman olurum. Asla! Böyle bir şey yapmaktansa, sizin alıştığınız gibi kendimi müdafaa etmektense, alıştığınız gibi söz söyleyerek ölmeği üstün

görürüm. Çünkü savaş meydanında olduğu kadar adalet karşısında da ben de, başka hiç kimse de kendini ölümden kurtaracak vasıtaları kullanmağa kalkışmamalıdır.

Evet, çok defa, bir kimse savaşta silahlarını bırakmakla, düşmanlarının önünde diz çökmekle ölümden kurtulabilir; her şeyi söylemeği, her şeyi yapmayı kabul eden bir kimse için her türlü tehlike karşısında ölümden kurtulmanın daha birçok çareleri vardır; yalnız şuna iyice inanınız, yargıçlarım, asıl mesele, ölümden sakınmak değil, haksızlıktan sakınmaktır; çünkü kötülük ölümden daha hızlı koşar, Ben yaşlı ve ağır olduğumdan yavaş kosan bana yetişmiştir; hâlbuki beni suçlayanlar kuvvetli ve çabuk olduklarından, çabuk koşan kötülük onlara yetişmiştir.

Simdi ben, tarafınızdan ölüm cezasına, onlar da hakikat tarafından kötülüğün ve haksızlığın cezasına mahkûm edilerek ayrılıyoruz. Ben cezama boyun eğirim, onlar da cezalarına boyun eğsinler. Herhalde böyle olması mukaddermiş; belki de yerindedir... Şimdi, ey beni mahkûm edenler; size bir kehanetimi söylemek isterim; çünkü ben şimdi hayatın öyle bir anında bulunuyorum ki, burada insanlar ölmezden önce kehanet gücüne erişirler. O halde benim katillerim olan sizlere haber vereyim ki, ölümümden çok geçmeden bana verdiğiniz cezadan daha ağır bir ceza sizi beklemektedir. Beni öldürmekle hayatınızın hesabını soranlardan kurtulacağınızı sanıyorsunuz. Fakat bana inanınız, sandığınızın tam tersi olacaktır. Evet, hiç şüphe etmeyiniz, şimdiye kadar öne atılmalarına engel olduğum birçok kimseler, karşınıza çıkacak, sizi şiddetle suçlayacaklardır; bunlar daha genç oldukları için sizi daha çok incitecekler, sizinle daha çok uğraşacaklardır.

Atinalılar, insanları öldürmekle, herkesi kötü hayatınızı kınamaktan alıkoyacağınızı sanıyorsanız yanılıyorsunuz; bu, olası bir kaçış yolu, ünlü bir kaçış yolu değildir; en kolay en asil yol, başkalarını hiçbir şey yapamayacak bir hale getirmek değil, kendinizi yükseltmektir. İşte buradan ayrılmadan önce beni mahkûm eden yargıçlara söyleyeceğim kehanet budur. Beni beraat ettiren dostlar, yargıçlar meşgulken, öleceğim yere gitmeden, sizlerle olup bitenler hakkında görüşmek isterim. Onun için azıcık daha durunuz, birbirimizle görüşebilecek kadar vakit var. Siz benim dostlarımsınız, onun için başıma gelenin manasını size belirtmek isterim.

Ey yargıçlarım! (Çünkü ancak sizlere gerçekten yargıç diyebilirim.) Size gerçekten şaşılacak bir olayı anlatmak isterim. Şimdiye kadar, gündelik işlerde bile kötü veya yanlış bir iş işlemek tehlikesi karşısında içimden gelen tanrısal bir ruh beni alıkoyuyordu; şimdi ise, gördüğünüz gibi herkese göre belki de kötülüğün en kötüsü ve en sonuncusu başıma gelmiştir. Hâlbuki sabahleyin evimden ayrılırken de, mahkeme karşısına çıktığımda da, burada söz söyleyeceğim anlarda da Tanrı sesi beni alıkoymamıştır; başka hallerde, birçok kereler söz söylerken, beni alırken, bugün bu mesele üzerinde söylediğim ve yaptığım şeylerin hiç birinin önüne geçmemiştir. Bu susmanın manası nedir? İşte size bunu söyleyeceğim: bu şüphesiz başıma gelenin iyilik olduğuna, ölümün bir kötülük olduğuna inananlarımızın yanıldıklarına bir alamettir. Çünkü iyiliğe değil, kötülüğe doğru gitmiş olsaydım, her zamanki işaret herhalde beni alıkoyacaktı. Başka türlü düşünürsek, ölümün bir iyilik olduğunu umduracak sebep olduğunu da görürüz; ölüm iki şeyden biridir: ya bir hiçlik, büsbütün şuarsuzluk halidir

yahut da, herkesin dediği gibi, ruhun bu dünyadan ayrılarak başka bir dünyaya geçmesidir. Ölüm bir şuarsuzluk, deliksiz ve rüyasız uyuyan bir kimsenin uykusu gibi bir uyku ise, o ne mükemmel, ne tam bir kazançtır! Bir kimse, uykusunda, hiç rüya görmediği bir gecesini düşünerek, bunu hayatının öteki günleri ve geceleriyle karşılaştırsaydı, bütün hayatında bundan daha iyi ve daha hoş kaç gün ve kaç gece geçirmiş olduğunu da bize söyleseydi, sanırım ki herkes, değil yalnız alelade kimseler, Büyük Hükümdar bile, hayatında böyle pek az gündüz ve gece bulurdu. Ölüm bu çeşit bir uyku ise, büyük bir kazançtır; çünkü öyle olunca, zamanın bütün akışı, tek bir gece gibi gözükcektir.

Ama. ölüm bizi bu dünyadan başka bir dünyaya götüren bir yolculuk ise ve herkesin dediği gibi, bütün ölenler başka dünyada yaşıyorlarsa, yargıçlarım, bizim için bundan daha büyük ne iyilik olabilir? Gerçekten öteki dünyaya vardığımızda, bu dünyada doğruluk iddia eden kimselerden kurtularak, denildiği gibi asıl doğruluğu veren gerçekten yargıçları, Minos'u, Rahadamanthos'u, Aiakos'u, Triptolemos'u doğru yaşamış olan yarı-tanrıları bulacaksak, bu yolculuk hiçbir zaman bir ceza olamaz. Bir kimse orada, Orpheus'a, Musaios'a Homeros'a, Hesiodos'a kavuşacaksa, bunun için ne vermez ki? Hayır, bu doğru ise, bırakınız bir daha, bir daha öleyim. Hele Palemedes ile Telamon oğlu Aias ile haksız bir hüküm yüzünden Helen eski kahramanları ile buluşmak bizim için ne yüksek bir şeydir! Kendi sonumu onların sonu ile karşılaştırmak benim için ne büyük bir zevk! Hepsinin üstünde, burada olduğu gibi öteki dünyada da öz ve yanlış bilgeliği araştırmamı ilerletebileceğim, kimin bilgiç, kimin cahil olduğunu anlayabileceğim.

Yargıçlar! Büyük Troia seferinin önderi Odysseus'u, Sisyphos'u, kadınlı erkekli daha birçoklarını deneyebilmekte ne büyük bir zevk var! Onlarla, konuşmakta, onların arasında yaşamakta, onlara sorular sormakta ne sonsuz bir zevk olacaktır! Orada hiç şüphesiz, sormak yüzünden ölüme mahkûm edilmek tehlikesi de yoktur. Bizden daha mesut olduktan başka, doğruyu söyleyen, orada ölmez de olacaktır. O halde, yargıçlar! siz de benim gibi ölümden korkmayınız, şunu biliniz ki, iyi bir insana, ne hayatta ne de öldükten sonra hiçbir kötülük gelmez. Onu ve onun gibileri tanrılar daima korurlar. Benim yaklaşan sonum, sadece bir tesadüf işi değildir; tam tersine, apaydın görüyorum ki ölmek ve böylece bütün acılardan büsbütün kurtulmak, benim için daha değerlidir. İşte, içimden gelen işaretin alıkoymamasının sebebi budur. Gene bunun için beni mahkûm edenlere, beni suçlayanlara asla kızmıyorum. Onlar bana iyilik etmeyi bile bile istemişlerse de, bana hiç kötülük de etmemişlerdir. Onları ancak, bana bilerek kötülük etmek istediklerinden dolayı kınayabilirim.

Sizden dileyeceğim bir şey daha kaldı: çocuklarım büyüdükleri zaman, Atinalılar, erdemden çok zenginliğe yahut herhangi bir şeye düşkünlük gösterecek olurlarsa, ben sizinle nasıl uğraşmışsam, siz de onlarla uğraşınız, onları cezalandırınız; kendilerine, kendilerinde olmayan bir değeri verir, önem vermeleri gereken şeye önem vermez, bir hiç oldukları halde kendilerini bir şey sanırlarsa, ben sizi nasıl azarlamışsam, siz de onları öyle azarlayınız. Bunu yaparsanız, bana da, okullarıma da doğruluk etmiş olursunuz.